

Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь
Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт
*Вучэбна-метадычнае аб'яднанне вышэйшых навучальных
устаноў*
Рэспублікі Беларусь па гуманітарнай адукацыі

Зацверджана

Вучэбна-метадычным аб'яднаннем
вышэйшых навучальных устаноў
Рэспублікі Беларусь па
гуманітарнай адукацыі
«9» снежня 2004 г.

Рэгістрацыйны № ТД- Д.Г.003 /тып.

**СУЧАСНАЯ
БЕЛАРУСКАЯ МОВА**

Вучэбная праграма для вышэйшых навучальных устаноў па спе-
цыяльнасцях

- 1-21 05 01 Беларуская філалогія
- 1-21 05 02 Руская філалогія
- 1-21.05.04 Славянская філалогія
- 1-21.05.05 Класічная філалогія
- 1-21.05.06 Рамана-германская філалогія

Мінск
2004

Складальнікі:

Бадзевіч З. І., загадчык кафедры сучаснай беларускай мовы
філалагічнага факультэта БДУ, кандыдат філалагічных навук, дацэнт

Важнік С. А., дацэнт кафедры сучаснай беларускай мовы
філалагічнага факультэта БДУ, кандыдат філалагічных навук

Чахоўскі Г. К. дацэнт кафедры сучаснай беларускай мовы
філалагічнага факультэта БДУ, кандыдат філалагічных навук

Рэцэнзенты:

УА “Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Францыска Скарыны”.

УА “Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя М. Танка”,
кафедра беларусазнаўства.

Антанюк Л.А., загадчык кафедры беларусазнаўства Акадэміі
кіравання пры Прэзідэнце Рэспублікі Беларусь, доктар філалагічных
навук, прафесар.

Рэкамендавана да зацвярджэння ў якасці тыпавой:

Кафедрай сучаснай беларускай мовы філалагічнага факультэта
Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта
23 лютага 2004 г., пратакол № 7

Вучоным саветам філалагічнага факультэта Беларускага
дзяржаўнага ўніверсітэта
1 красавіка 2004 г., пратакол № 4

Вучэбна-метадычным аб’яднаннемвышэйшых навучальных
устаноў Рэспублікі Беларусь
29 лістапада 2004 г.

ТЛУМАЧАЛЬНАЯ ЗАПІСКА

Курс сучаснай беларускай мовы, які чытаецца на філалагічных факультэтах універсітэтаў, з'яўляецца важным звяном у ланцужку агульнай філалагічнай адукацыі студэнтаў, спрыяе вырашэнню задачы гісторыка-культурнага асваення нацыянальнай спадчыны беларускага народа шляхам вывучэння яго мовы, выступае адной з умоў фарміравання прафесійнай лінгвістычнай кампетэнцыі будучых настаўнікаў-філолагаў для агульнаадукацыйных школ, каледжаў, ліцэяў і гімназій, а таксама работнікаў асветы, культуры, друку, навукова-даследчых устаноў.

Курс арыентуе выкладчыка на вытлумачэнне з'яў беларускай мовы ў іх структурна-семантычным і функцыянальна-камунікацыйным аспектах, на выяўленне адметных спецыфічных заканамернасцей, якія праяўляюцца на розных узроўнях беларускай мовы, на ўсебаковае апісанне беларускай мовы як жывой і рухомай з'явы, дапамагае зразумець яе дынаміку і асноўныя тэндэнцыі развіцця. Метадалагічная база гэтага курса мае на мэце правільную і навукова абгрунтаваную прэзентацыю звестак тэарэтычнага характару, скарэкціраваную з улікам ідыятычнага нацыянальнага кампанента беларускай мовы, характару і форм яе сувязей з іншымі мовамі, найперш роднаснымі.

На лекцыйных і практычных занятках студэнты набываюць, засвойваюць і паглыбляюць веды па фанетыцы, фаналогіі, арфаэпіі, графіцы, марфеміцы, словаўтварэнню, марфалогіі і сінтаксісу сучаснай беларускай мовы ў такой ступені, каб усведамляць яе як грамадскую з'яву і пэўную семіятычную сістэму, дасканалы валодаць яе сродкамі і ўмець прафесіянальна іх тлумачыць.

Вывучэнне курса сучаснай беларускай мовы павінна адбывацца ў цеснай сувязі з іншымі лінгвістычнымі дысцыплінамі: гістарычнай граматыкай, дыялекталогіяй, гісторыяй літаратурнай мовы, уведзінамі ў мовазнаўства, агульным мовазнаўствам.

Выкарыстоўваючы прынцып пераемнасці і ўзаемасувязі лінгвістычных дысцыплін, выкладчык павінен адбіраць такія факты і з'явы, якія ўсталяваліся ў навуцы аб мове, лічацца стрыжнёвымі для разумення іншых пытанняў і з'яўляюцца важнымі для пашырэння

агульнага моўнага дыяпазону студэнтаў. Метады выкладання матэрыялу могуць быць розныя: яны, як правіла, залежаць ад складанасці тэмы і ступені падрыхтаванасці студэнтаў. Пэўную ўвагу неабходна звяртаць на тыя пытанні, якія адносяцца да дыскусійных або ўносяць новае ў асвятленне асобных фактаў мовы, каб у студэнтаў не стваралася ўражанне, быццам у мовазнаўстве ўсе пытанні вырашаны.

Значная колькасць гадзін вучэбным планам адводзіцца на практычныя і лабараторныя заняткі. Яны праводзяцца па тэмах, якія вызначаюцца выкладчыкам і зацвярджаюцца на кафедры. Іх мэта – замацаваць і паглыбіць тэарэтычныя веды. Методыка правядзення практычных заняткаў розная: індывідуальнае, фронтальнае, паслядоўна-лінейнае або выбарачнае апытванне; выкананне практыкаванняў на дошцы; работа па гатовых табліцах і схемах; праслухоўванне і аналіз разнастайных лінгвістычных запісаў і г.д. Правільна арганізаваная сістэма практычных і лабараторных заняткаў спрыяе выпрацоўцы ў студэнтаў самастойных навуковых поглядаў на моўныя з’явы і працэсы, дапамагае ім грунтоўна, як таго патрабуе кваліфікаваная прафесійная падрыхтоўка будучага філолага ў ВНУ, авалодаць нормамі літаратурнай мовы, паскарае набывццё навыкаў самастойнага аналізу моўных фактаў і з’яў.

Важнае значэнне ў працэсе засваення і замацавання ведаў і навыкаў мае лінгвістычны аналіз слоў, словазлучэнняў і сказаў. Для таго, каб лінгвістычны аналіз стаў сапраўдным эфектыўным навучальным сродкам, выкладчык павінен зыходзіць з адзіных навукова-метадычных прынцыпаў, сістэмнасці і строгай паслядоўнасці тлумачэння моўных з’яў. У залежнасці ад задач, якія ставяцца ў кожным канкрэтным выпадку, лінгвістычны аналіз можа быць вусным ці пісьмовым, частковым ці поўным.

Усе віды лінгвістычнага аналізу (фанетычны, графіка-арфаграфічны, лексіка-семантычны, марфемны, словаўтваральны, марфалагічны і сінтаксічны) праводзяцца пры вывучэнні адпаведнага раздзела курса.

Размеркаванне гадзін на лекцыйную і практычна-лабараторную часткі курса рэгламентуецца вучэбным планам. Колькасць гадзін на канкрэтны раздзел (тэму) вызначае кафедра з прадстаўлення выкладчыка.

Спіс рэкамендаванай літаратуры, які змешчаны ў канцы праграмы, уключае найбольш важныя працы як па ўсім курсу, так і па асобных раздзелах. Аднак пры вывучэнні той або іншай тэмы выкладчык павінен рэгулярна знаёміць студэнтаў з лінгвістычнымі навінкамі, з навукова-тэарэтычнай і метадычнай літаратурай (манаграфіі, артыкулы, зборнікі). Гэта прывучае студэнтаў сістэматычна сачыць за новай літаратурай, папаўняць уласную бібліятэку неабходнымі падручнікамі, дапаможнікамі і манаграфіямі.

Змест і задачы курса скіраваны на тое, каб выпрацаваць у студэнтаў правільныя навуковыя погляды на ўсю складаную сістэму сучаснай беларускай мовы, дапамагчы ім авалодаць яе літаратурнымі нормаў, набыць устойлівыя навыкі самастойнага аналізу лінгвістычных фактаў і з'яў, удасканаліць сістэму звязнага маўлення, пастаянна павышаць арфаграфічную і пунктуацыйную пісьменнасць.

Спецыяльнасць	Колькасць гадзін				
	Лекцыі	Практычныя заняткі	КСР	Пісьмовыя р-ты	Усяго
1-21 05 01 – «Беларуская філалогія	158	180	36	21	395
1-21 05 02 – «Руская філалогія	76	74	18	3	171
1-21 05 04 – «Славянская філалогія	150	122	18	17	307
1-21 05 05 – «Класічная філалогія	150	122	18	17	307
1-21 05 06 – «Рамана-германская філалогія	58	36	8	3	105
Усяго	592	534	98	61	1285

УВОДЗІНЫ

Беларуская мова як найважнейшы элемент нацыянальнай культуры, духоўны скарб нацыі. Беларуская мова праз яе дачыненне да чалавека, нацыі, грамадства.

Змест і суадносіны паняццяў: *мова этнасу, мова нацыі, дзяржаўная мова, родная мова, матчына мова*. Роля роднай мовы ў працэсе станаўлення асобы і ў развіцці цывілізацыі.

Мова як сродак камунікацыі і інструмент пазнання рэчаіснасці. Роля і месца беларускай мовы ў сучасным грамадстве.

Сацыяльна-функцыянальная дыферэнцыяцыя беларускай нацыянальнай мовы: літаратурная мова, тэрытарыяльныя дыялекты, сацыялекты, мова горада і інш. Характар узаемаадносін паміж рознымі адгалінаваннямі нацыянальнай мовы.

Беларуская літаратурная мова, яе прыметы: наддыялектнасць, унармаванасць, кадыфікаванасць, поліфункцыянальнасць, стылявая разгалінаванасць, вусная і пісьмовая формы ўжывання, жанравая разнастайнасць, сістэмная ўстойлівасць і маўленчая зменлівасць. Літаратурныя нормы з пункту гледжання сінхроннай дынамікі. Размежаванне норм пісьмовай і вуснай мовы. Ступень тэрытарыяльнай варыятыўнасці літаратурнай нормы і моўная сітуацыя. Рэтраспектыўны характар кадыфікацыі ў дачыненні да нормы. Фарміраванне і эвалюцыя норм сучаснай беларускай літаратурнай мовы. Кадыфікацыя літаратурнай нормы ў граматыках, даведніках і слоўніках. Тэндэнцыя да набліжэння норм літаратурна-пісьмовай мовы да норм размоўнай мовы. Сістэма функцыянальных стыляў і падстыляў літаратурнай мовы. Пісьмовая і вусная формы рэалізацыі стыляў.

Беларуская мова сярод моў свету. Генетычная і тыпалагічная характарыстыка беларускай мовы. Канцэпцыі паходжання беларускай мовы. Асноўныя этапы станаўлення і развіцця беларускай літаратурнай мовы. Беларуская літаратурная мова і мова мастацкай літаратуры.

Сучасная беларуская літаратурная мова як прадмет вывучэння ў сярэдняй і вышэйшай школе. Метадалагічная база, навукова-тэарэтычныя кірункі, практычныя мэты, змест, аб'ём, паняццёвы апарат і тэрміналогія курса сучаснай беларускай літаратурнай мовы. Крыніцы вывучэння сучаснай беларускай літаратурнай мовы.

ФАНЕТЫКА І ФАНАЛОГІЯ

Мова як сродак камунікацыі. Роля гукавога боку мовы ў працэсе камунікацыі.

Фанетыка як навука аб гукавым ладзе мовы.

Прадмет фанетыкі. Агульная і прыватная фанетыка, апісальная (дэскрыптыўная) і гістарычная фанетыка. Метады вывучэння гукавога ладу мовы. Сувязь фанетыкі з іншымі раздзеламі мовазнаўства.

Стан сучаснай беларускай фанетыкі. Агляд асноўных лінгвістычных прац у галіне фанетыкі сучаснай беларускай мовы.

Транскрыпцыя. Віды транскрыпцыі (фанетычная, інтанацыйная, фанематычная). Сістэма транскрыпцыйных знакаў.

Паняцце аб фанетычным члянэнні моўнай плыні. Зыходныя прынцыпы арганізацыі і члянэння адзінак мовы і маўлення. Сінтагматычныя і парадыгматычныя адносіны ў фанетыцы.

Асноўныя фанетычныя адзінкі: гук, склад, фанетычнае слова, маўленчы такт (сінтагма), фраза, фонаабзац; націск, інтанацыя.

Гукі мовы. Аспекты вывучэння гукаў: артыкуляцыйны, акустычны, перцэптыўны, функцыянальны. Гук і фанема.

Артыкуляцыйны аспект вывучэння гукаў. Будова маўленчага апарату; актыўныя і пасіўныя органы маўлення. Асноўныя фазы артыкуляцыі. Артыкуляторныя (фізіялагічныя) метады даследавання гукаў.

Акустычны аспект вывучэння гукаў. Агульныя акустычныя ўласцівасці гукаў. Частата ваганняў і вышыня гука. Сіла і гучнасць гука. Спектр гука і тэмбр. Фармантная структура гука. Асноўныя метады акустычнага аналізу гукаў.

Перцэптыўны аспект вывучэння гукаў. Універсальныя і спецыфічныя перцэптыўныя характарыстыкі гукаў. Асноўныя метады вывучэння ўспрымання гукаў.

Функцыянальны аспект вывучэння гукаў. Функцыі гукаў у мове. Паняцце фанемы.

Прынцыпы класіфікацыі гукаў. Зычныя і галосныя гукі. Паняцце аб артыкуляцыйнай і акустычнай класіфікацыях гукаў.

Артыкуляцыйная класіфікацыя зычных: падзел зычных на групы паводле ўдзелу голасу і шуму, месца і спосабу ўтварэння, адсутнасці ці

наяўнасці дадатковай артыкуляцыі (палаталізацыі). Санорныя і шумныя, звонкія і глухія. Губныя (губна-губныя і губна-зубныя) і язычныя: пярэднеязычныя (зубныя і пярэднепаднябенныя), сярэднеязычныя (сярэднепаднябенныя), заднеязычныя (заднепаднябенныя). Змычныя (выбухныя), шчылінныя (фрыкатыўныя), змычна-шчылінныя (афрыкаты), змычна-праходныя. Цвёрдыя (парныя і няпарныя) і мяккія (парныя і няпарныя) зычныя.

Артыкуляцыйная класіфікацыя галосных гукаў. Галосныя лабіялізаваныя і нелабіялізаваныя. Галосныя верхняга, сярэдняга і ніжняга пад'ёму. Галосныя пярэдняга, сярэдняга і задняга рада.

Адметнасць артыкуляцыйнай базы беларускай мовы (агульная ненапружанасць органаў маўлення, высокі пад'ём языка, схільнасць да моцнай палаталізацыі адных гукаў і вялярызацыі другіх).

Акустычная класіфікацыя гукаў. Асноўныя класы гукаў паводле акустычных прымет.

Склад як фанетычная адзінка. Суадносіны паміж складам і марфемай: даўжыня слова ў складах і марфемах, суадносіны паміж складам, фанемай і марфемай, суадносіны паміж складовымі і морфавымі межамі. Склада-марфемная арганізацыя слова. Тэорыі складалападзелу (склада): экспіраторная, санорная, тэорыя мускульнага напружання. Тыпы складоў: аднакампанентныя і шматкампанентныя, адкрытыя і закрытыя, прыкрытыя і непрыкрытыя. Структура беларускага склада (слабае прымыканне, тэндэнцыя да адкрытага і прыкрытага склада). Рухомасць складовай структуры слова.

Прасадычныя фанетычныя адзінкі (націск, інтанацыя, паўзы), іх роля ў арганізацыі моўнай плыні.

Акцэнтная структура слова. Фанетычная прырода націску. Сродкі суперсегментнай арганізацыі слова. Тыпы націску. Акустычныя характарыстыкі беларускага націску. Разнамесцавасць, рухомасць слоўнага націску. Асноўны і пабочны націск у складаных словах. Праклітыкі і энклітыкі. Функцыі слоўнага, тактавага, фразавога і лагічнага націску.

Акустычныя характарыстыкі інтанацыі. Фразаўтваральны патэнцыял інтанацыі. Лінгвістычная значнасць інтанацыі. Кампаненты інтанацыі. Асноўныя функцыі інтанацыі: камунікацыйная, вылучальная, арганізуючая, эмацыянальная.

Фарміраванне інтанацыйных адзінак. Аб'яднанне канкрэтных інтанацыйных рэалізацый у адзінку. Дыферэнцыяльныя прыметы інтанацыйных адзінак. Асноўныя камунікацыйныя тыпы выказванняў: апавядальны, пыталны, клічны. Паняцце інтанацыйнай канструкцыі (ІК) і інтанацыйнай структуры. Асноўныя тыпы ІК у беларускай мове.

Фанетыка тэксту. Тэкст і фонаабзац. Змены гукаў у моўнай плыні. Паняцце сінтагматыкі і парадыгматыкі на фанетычным узроўні. Дыхранічныя і сінхранічныя фанетычныя законы. Паняцце фанетычных працэсаў і фанетычных адносін. Асноўныя фанетычныя працэсы: асіміляцыя, дысіміляцыя, сцяжэнне, падаўжэнне, пратэза, эпентэза, дыярэза, акамадацыя, рэдукцыя, гаплалогія.

Пазіцыйныя чаргаванні гукаў як вынік фанетычных працэсаў. Пазіцыйныя чаргаванні зычных гукаў: звонкіх і глухіх, цвёрдых і мяккіх, зубных (свісцячых) і пярэднепаднябенных (шыпячых), выбухных і афрыкат. Чаргаванні галосных у націскных і ненаціскных складах. Гістарычныя чаргаванні галосных і зычных гукаў.

Фаналагічны аспект фанетыкі. Фанетычная і фаналагічная сістэмы сучаснай беларускай мовы. Дыстрыбуцыя фанем.

Лінгвістычная эвалюцыя паняцця 'фанема'. Фанема ў трактоўцы Маскоўскай, Ленінградскай (Пецябургскай) і Пражскай фаналагічных школ.

Сталыя і зменныя прыметы гукавых адзінак. Дыферэнцыяльныя і інтэгральныя прыметы фанем. Сігніфікатыўна і перцэптыўна моцныя і слабыя пазіцыі фанем. Асноўны алафон, варыянт і варыяцыя фанемы. Гіперфанема і архіфанема.

Фаналагічная сістэма беларускай мовы. Паняцце аб фаналагічнай падсістэме запазычаных і рэдкаўжывальных слоў. Адметнасць фаналагічнай сістэмы беларускай мовы як мовы кансанантнага тыпу.

Сістэма зычных фанем у беларускай мове. Роля карэляцый у кансанантызме. Карэляцыі фанем па глухасці-звонкасці. Няпарныя фанемы па глухасці-звонкасці. Карэляцыя цвёрдых-мяккіх зычных. Няпарныя цвёрдыя (зацвярдзелыя) зычныя. Карэляцыя шыпячых-свісцячых. Карэляцыя выбухных-афрыкат. Фаналагічны статус фанемы <j>. Фаналагічны статус падоўжаных (гемінатыўных) зычных.

Сістэма галосных фанем у беларускай мове. Гукавыя рэалізацыі галосных фанем у моцных (сігніфікатыўна і перцэптыўна) і слабых (сігніфікатыўна і перцэптыўна) пазіцыях. Формула акання.

Суадносіны паміж зычнымі і галоснымі фанемамі ў моцных і слабых пазіцыях. Функцыянальная значнасць фанем у моцных і слабых пазіцыях. Фанемныя і марфафанемныя рады.

Сінтагматычныя адносіны ў фанетыцы і фаналогіі. Спалучэнні зычных з наступнымі галоснымі гукамі (фанемамі). Спалучэнні зычных з наступнымі зычнымі гукамі (фанемамі). Абмежаванні ў парадымматыцы галосных фанем, выкліканыя сінтагматыкай. Абмежаванні ў сінтагматыцы зычных фанем, выкліканыя парадымматыкай.

АРФАЭПІЯ

Прадмет і задачы арфаэпіі. Арфаэпія як правілы рэалізацыі фанетычнай сістэмы. Практычнае значэнне арфаэпіі.

З гісторыі фарміравання беларускага літаратурнага вымаўлення.

Асноўныя нормы сучаснага беларускага вымаўлення: вымаўленне націскных і ненаціскных галосных, вымаўленне зычных (у моцных і слабых пазіцыях). Правілы вымаўлення гукаў на стыку слоў. Вымаўленне гукаў у запазычаных словах.

Праблемы варыянтнасці на фанетычным узроўні. Арфаэпічная варыянтнасць у вакалізме і кансанантызме. Прычыны, характар і літаратурныя межы арфаэпічнай варыянтнасці ў беларускай мове.

Арфаэпічная норма і культура маўлення.

Адхіленні ад нормаў літаратурнага вымаўлення і іх прычыны.

Асноўныя тэндэнцыі развіцця арфаэпічнай нормы на сучасным этапе.

Даведнікі па беларускай арфаэпіі.

ГРАФІКА

Прадмет і задачы графікі. Графічная сістэма сучаснай беларускай мовы. Літарныя графічныя сродкі. Алфавіт як аснова графікі. Нялітарныя графічныя сродкі: апостраф, злучок (дэфіс), націск, пунктуацыйныя знакі і інш. Гісторыя станаўлення беларускай графікі.

Суадносіны паміж літарамі (графемамі) і гукамі (фанемамі) у беларускай графіцы.

Складовы і гукавы прынцыпы беларускай графікі. Адназначныя і двухзначныя літары.

АРФАГРАФІЯ

Арфаграфія, яе прадмет і задачы. Арфаграма і апорнае напісанне. Асноўныя прынцыпы беларускай арфаграфіі: фанетычны, фанематычны (марфалагічны), традыцыйнае, дыферэнцыйнае напісанне.

З гісторыі фарміравання беларускай арфаграфіі.

Правілы правапісу галосных, заснаваныя на фанетычным прынцыпе. Фанематычныя і традыцыйныя напісанні галосных.

Правілы правапісу зычных, заснаваныя на фанематычным прынцыпе. Правапіс зычных паводле фанетычнага прынцыпу.

Прынцыпы і правілы напісання слоў злітна, асобна, праз злучок. Ужыванне вялікай літары.

Напісанне абрэвіятур і ўмоўных скарачэнняў. Правілы пераносу.

Гісторыя станаўлення беларускай арфаграфіі. Тэндэнцыя развіцця арфаграфічнай нормы на сучасным этапе.

ЛЕКСІКАЛОГІЯ

Лексікалогія як раздзел мовазнаўства. Прадмет і задачы лексікалогіі. Семантыка і лексікалогія. Аспекты лексічнай семантыкі. Сінтагматычныя і парадыгматычныя адносіны ў лексіцы. Шляхі фарміравання і развіцця лексічнага складу беларускай мовы.

Асноўны слоўнікавы склад беларускай мовы, яго колькасныя і якасныя параметры. Сістэмна-семасіялагічная характарыстыка лексічнага складу беларускай мовы. Адлюстраванне ў лексіцы універсальных і адметных кампанентаў нацыянальнай культуры і гісторыі.

Слова як асноўная адзінка мовы. Абагульняльны характар слова. Сэнсавая структура слова. Тыпы значэння слова (дэнататыўнае, сігніфікатыўнае, унутрымоўнае).

Функцыі слова. Лексічнае і граматычнае значэнні слова, іх узаемаабумоўленасць. Тыпы лексічных значэнняў у залежнасці ад

адносін да прадметаў і з'яў рэчаіснасці (прамыя-пераносныя, канкрэтныя-абстрактныя); у залежнасці ад адносін да свядомасці (агульныя-тэрміналагічныя, эмацыянальныя-неэмацыянальныя); у залежнасці ад сувязей значэнняў паміж сабой у мове (матываваныя-нематываваныя, вытворныя-невыворныя); у залежнасці ад асаблівасцей рэалізацыі ў маўленні: свабодныя-звязаныя (фразеалагічна звязаныя і сінтаксічна абумоўленыя).

Лексіка-стылістычная сінтагматыка. Значэнне слова і канкрэтнае ўжыванне слова.

Фармальна-семантычная структура слова. Лексема і сема. Інтэгральныя семы. Дыферэнцыяльныя семы.

Семантычная структура мнагазначнага слова. Сутнасць полісеміі. Прамыя (асноўныя) і пераносныя (выворныя) значэнні, дынаміка іх узаемаадносін. Стадыі эвалюцыі лексічнага значэння мнагазначнага слова (інавацыя, узуальна замацаванае новае значэнне, узнікненне амонімаў). Метафарычныя, метанімічныя і сінекдахальныя сувязі значэнняў мнагазначнага слова.

Слова ў сістэме і ў маўленчай рэалізацыі. Сістэмныя адносіны ў лексіцы. Тыпы слоўных апазіцый. Апазіцыі фармальнай тоеснасці. Амонімы. Структурныя тыпы амонімаў. Прычыны ўзнікнення амонімаў (сацыялінгвістычныя, фанетычныя, словаўтваральныя, звязаныя з распадам мнагазначнасці). Крытэрыі размежавання амоніміі і мнагазначнасці. Міжмоўныя амонімы ў беларускай мове. Апазіцыі семантычнай тоеснасці. Сінонімы. Класіфікацыя сінонімаў. Сінанімічны рад, дамінанта як ідэнтыфікатар членаў сінанімічнага рада. Семантычныя і стылістычныя функцыі сінонімаў (замышчэнне, удакладненне, ацэнка, функцыя стылявой арганізацыі тэксту). Кантэкстуальныя сінонімы. Лексічная канверсія. Тыпалогія і функцыі канверсіваў. Апазіцыі семантычнай процілегласці. Антонімы. Структурная і семантычная класіфікацыя антонімаў. Кантэкстуальныя антонімы. Фармальна-семантычныя апазіцыі. Паронімы. Крытэрыі вызначэння і шляхі ўзнікнення паронімаў. Амалексы, гетэралексы, паралексы. Лакуны. Дыферэнцыяцыя слоўнікавага складу: паводле паходжання (уласнабеларуская лексіка, запазычаная лексіка беларускай мовы); паводле наяўнасці / адсутнасці гістарычнай перспектывы (устарэлая лексіка, неалагізмы); паводле сферы ўжывання (агульнаўжывальная

лексіка, лексіка абмежаванага ўжывання; навуковая, прафесійная, паэтычная, дыялектная лексіка); паводле эмацыянальна-экспрэсіўнай афарбоўкі (міжстылявая, або нейтральная, і стылістычна афарбаваная лексіка: кніжная, гутарковая, прастамоўная); паводле характару функцыянавання (актыўная і пасіўная лексіка, патэнцыяльныя словы, аказіяналізмы).

Сацыяльныя і ўнутрымоўныя фактары развіцця лексічнага складу беларускай мовы.

ЛЕКСІКАГРАФІЯ

Лексікаграфія як раздзел мовазнаўства. Прадмет і задачы лексікаграфіі. Тэарэтычная і практычная лексікаграфія. Асноўныя паняцці практычнай лексікаграфіі: слоўнік, слоўнікавы артыкул, семантызацыя, граматычны і фанетычны каментарый да слова (вакабулы), экзэмпліфікацыя, памета. Праблематыка тэарэтычнай лексікаграфіі. Стварэнне навуковай тыпалогіі слоўнікаў, распрацоўка слоўнікаў новых тыпаў, абгрунтаванне макра- і мікраструктуры слоўніка, выпрацоўка прынцыпаў лексікаграфічнай інтэрпрэтацыі слоў.

Слоўнікі-тэзаўрусы і нарматыўныя слоўнікі. Тлумачальныя, дыялектныя, перакладныя, гістарычныя, этымалагічныя, фразеалагічныя, слоўнікі новых слоў і значэнняў, іншамоўных слоў, сінонімаў, антонімаў, амонімаў, паронімаў, асацыятыўныя, арфаграфічныя, арфаэпічныя, акцэнталагічныя, словаўтваральныя, марфемныя, граматычныя, тэрміналагічныя, частотныя, адваротныя, слоўнікі мовы пісьменнікаў, слоўнікі эпітэтаў і перыфраз. Энцыклапедычныя даведнікі (агульныя і прадметныя). Перспектывы лексікаграфічнай працы.

ФРАЗЕАЛОГІЯ

Фразеалогія як лінгвістычная дысцыпліна. Прадмет і задачы фразеалогіі. Адрозненне слова і фразеалагізма, спалучэнні слоў і фразеалагізмаў, сказаў і фразеалагізмаў. Семантыка-граматычныя асаблівасці фразеалагізма.

Паняцце фразеалагічнага зварота. Спецыфіка і характэрныя прыметы: узнаўляльнасць, кампанентны склад, структурная фіксаванасць, цэласнасць семантыкі. Віды значэнняў фразеалагізмаў у

залежнасці ад спосабу суадносін з рэчаіснасцю (намінатыўна-цэласныя і намінатыўна-расчлянёныя).

Суадносіны фразеалагізмаў з часцінамі мовы. Субстантыўныя, дзеяслоўныя, ад'ектыўныя, прыслоўныя, выклічнікавыя фразеалагізмы. Марфалогія кампанентаў фразеалагізма (суадносныя формы ліку, склону, трывання і інш.) Марфалагічная нязменнасць некаторых фразеалагізмаў.

Структурныя тыпы фразеалагічных зваротаў (фразеалагізмы, адпаведныя сказу; фразеалагізмы, адпаведныя спалучэнню слоў; фразеалагізмы-канструкцыі з адмоўем *не*). Фразеалагізмы нерэгулярных мадэляў. Варыянтнасць у сферы фразеалогіі.

Класіфікацыя фразеалагічных зваротаў з пункту погляду семантычнай злітнасці. Фразеалагічныя зрашчэнні, адзінствы, выразы і спалучэнні. Крытэрыі іх размежавання: вобразнасць, матываванасць значэння, характар сувязі кампанентаў.

Класіфікацыя фразеалагічных зваротаў паводле паходжання. Крыніцы беларускай фразеалогіі. Уласнабеларускія фразеалагізмы, этнамоўны кампанент іх семантыкі. Запозычаныя (стараславянскія, заходнееўрапейскія фразеалагізмы). Антычная міфалогія і біблейскія тэксты ў беларускай фразеалогіі. Фразеалагічныя калькі ў беларускай мове.

Крытэрыі літаральнай неперакладнасці як паказчык нацыянальнай ідыяматычнасці мовы.

Стылістычная класіфікацыя фразеалагізмаў. Міжстылёвыя фразеалагізмы. Размоўна-гутарковыя і кніжныя фразеалагізмы, дыяпазон іх экспрэсіўна-стылістычнай афарбоўкі, сфера ўжывання. Сінанімія, антанімія, аманімія і мнагазначнасць фразеалагізмаў у беларускай мове.

Даведнікі па беларускай фразеалогіі.

МАРФЕМІКА

Марфеміка: тэрмін і паняцце. Двухзначнасць тэрміна марфеміка. Марфеміка як раздзел мовазнаўства, яе прадмет і задачы. Сувязь марфемікі з іншымі раздзеламі мовазнаўства (фанетыкай і фаналогіяй, лексікалогіяй, словаўтварэннем, марфалогіяй, сінтаксісам). Асноўныя паняцці марфемікі.

Марфеміка як сістэма марфем мовы. Марфема як мінімальная значымая частка слоў (словаформ). Месца марфемы ў сістэме адзінак розных узроўняў мовы: фанема і марфема, склад і марфема, слова і марфема, словазлучэнне і марфема, сказ і марфема. Агульныя (інтэгральныя) і адметныя (дыферэнцыяльныя) прыметы марфемы ў параўнанні з іншымі адзінкамі мовы.

Сістэма марфем у мове. Класіфікацыя марфем паводле іх ролі, значэння, функцыі і месца ў складзе слова (словаформы). Каранёвыя і афіксальныя марфемы, іх асаблівасці і адрозненне. Свабодныя і звязаныя (радыксоіды) карані. Фармальна-семантычныя прынцыпы вылучэння каранёвых марфем. Цяжкія выпадкі вылучэння каранёвых марфем.

Афікс: тэрмін і паняцце. Класіфікацыя афіксальных марфем паводле месца ў складзе слова (словаформы) адносна караня: перадкаранёвыя і паслякаранёвыя афіксальныя марфемы. Характарыстыка афіксальных марфем: прэфікс (прыстаўка), суфікс, постфікс, інтэрфікс, конфікс (цыркумфікс), флексія (канчатак). Пытанне аб інтэрфіксах, постфіксах і конфіксах (цыркумфіксах) у лінгвістычнай літаратуры.

Класіфікацыя афіксальных марфем паводле значэння і функцыі: словаўтваральныя (дэрывацыйныя), формаўтваральныя (словазменныя, рэляцыйныя) і словаформаўтваральныя (сінкрэтычныя) афіксы.

Рэгулярныя і нерэгулярныя, прадуктыўныя і непрадуктыўныя афіксы.

Афіксоіды як марфемы пераходнага тыпу. Разнавіднасці афіксоідаў: прэфіксоіды, суфіксоіды. Пытанне пра афіксоіды ў сучаснай лінгвістыцы.

Структурна-семантычныя ўзаемаадносіны афіксальных марфем у складзе слова. Аманімія, полісемія (мнагазначнасць), сінанімія і антанімія марфем.

Экспрэсіўна-стылістычныя функцыі марфем у беларускай мове.

Тыпы афіксальных марфем паводле фанемнага выражэння: матэрыяльна выражаныя (пазітыўныя) і нулявыя (негатыўныя) марфемы. Тыпы нулявых марфем і спосабы іх вылучэння ў слове (словаформе).

Адзінкавыя (унікальныя) структурныя часткі слоў (словаформаў), іх уласцівасці. Унірадыксоіды і уніфіксы.

Парадыгматычны і сінтагматычны спосабы вылучэння афіксальных марфем. Цяжкія выпадкі вылучэння афіксальных марфем.

Паходжанне афіксальных марфем. Спрадвечныя і запазычаныя афіксы.

Аснова: тэрмін і паняцце. Аснова як абавязковы кампанент структуры слова. Члянiмыя / нечлянiмыя, вытворныя / невытворныя асновы. Аснова і карань. Тыпы асноў: аснова словаформы, аснова слова. Перарывiстыя і перарывiстыя асновы. Суплетыўны тып асноў. Поўны і частковы суплетыўізм.

Паняцце падзельнасці слова і падзельнасці асновы. Падзельныя і непадзельныя асновы. Прынцыпы выдзялення асновы слова і асновы словаформы ў сучаснай лiнгвістыцы. Асновы простых і складаных слоў. Цяжкія выпадкі вызначэння асновы слова і асновы словаформы.

Гiстарычныя змены ў марфемнай структуры слоў: апрошчанне, перараскладанне, ускладненне, дэкарэляцыя. Прычыны і характар гэтых з'яў у беларускай мове.

Марфемны аналіз слова, яго спецыфіка, прынцыпы і задачы. Фармальна-семантычны прынцып – аснова марфемнага аналізу. Адрозненне і ўзаемаадносіны марфемнага, словаўтваральнага і этымалагічнага аналізаў.

Марфемаграфія: марфемныя слоўнікі і слоўнікі марфем.

МАРФАНАЛОГІЯ

Марфаналогія: тэрмін і паняцце. Аб'ект і задачы марфаналогіі як раздзела мовазнаўства. Сувязь марфаналогіі з фанетыкай, фаналогіяй, арфаэпіяй, марфемікай, словаўтварэннем, марфалогіяй, сінтаксісам, стылістыкай. Асноўныя адзінкі марфаналогіі, іх характарыстыка. Морфы, аламорфы, варыянты марфемы. Марфанема. Субморф і яго адносіны да морфа. Марфаналагічны рад.

Фанемная структура марфем. Структура каранёвых марфем слоў, якія належаць да розных часцін мовы. Структура афіксальных марфем.

Марфаналагічныя з'явы: чаргаванні (альтэрнацыя) гукаў у межах марфемы, чаргаванні гукаў на стыку марфем, усячэнне асновы, нарашчэнне асновы (інтэрфіксацыя), накладанне (інтэрферэнцыя, аплікацыя, гаплалогія) морфаў.

СЛОВАЎТВАРЭННЕ

Словаўтварэнне: тэрмін і паняцце. Словаўтварэнне як раздзел мовазнаўства. Прадмет, задачы і месца словаўтварэння сярод іншых лінгвістычных дысцыплін. Сувязь словаўтварэння з лексікалогіяй, фанетыкай, марфалогіяй і сінтаксісам. Сінхранія і дыяхранія ў словаўтварэнні.

Вытворнае (матываванае) слова – аб’ект вывучэння ў словаўтварэнні. Уласцівасці вытворных слоў, іх фармальныя і семантычныя сувязі з утваральнымі словамі. Вытворнае і зыходнае (базавое, утваральнае, матывавальнае) слова як словаўтваральная пара, звязаная адносінамі словаўтваральнай вытворнасці. Словаўтваральны фармант як адзінка словаўтваральнай сістэмы.

Словаўтваральная і марфемная структура слова. Суадносіны паняццяў падзельнасці і вытворнасці слова. Множнасць словаўтваральнай структуры вытворнага слова.

Словаўтваральнае значэнне як асобы тып моўнага значэння. Адрозненне словаўтваральнага значэння ад лексічнага і граматычнага. Сродкі выражэння словаўтваральнага значэння вытворнага слова. Тыпы словаўтваральных значэнняў: транспазіцыйнае, мадыфікацыйнае, мутацыйнае.

Паняцце словаўтваральнай вытворнасці (матывацыі). Крытэрыі і паказчыкі вытворнасці. Фармальна-семантычная суадноснасць вытворнага слова з утваральным (матывавальным) словам як асноўны прынцып вытворнасці. Віды адносін вытворнасці паміж вытворным словам і ўтваральным (матывавальным) словам. Разыходжанні адносін фармальнай і сэнсавай вытворнасці. Непасрэдная і апасродкаваная вытворнасць. Адносіны множнай вытворнасці.

Комплексныя адзінкі словаўтваральнай сістэмы, іх характарыстыка: словаўтваральная пара, словаўтваральны ланцужок, словаўтваральны рад, словаўтваральная парадыгма, словаўтваральнае гняздо.

Словаўтваральны тып як асноўная класіфікацыйная адзінка вытворных слоў. Фармальныя і семантычныя прыметы словаўтваральнага тыпа. Прадуктыўнасць словаўтваральнага тыпа. Сінанімія, аманімія, антанімія словаўтваральных тыпаў.

Паняцце словаўтваральнай (марфаналагічнай) мадэлі.

Словаўтваральная катэгорыя як вынік узаемадзеяння сінанімічных словаўтваральных тыпаў.

Валентнасць (спалучальнасць) словаўтваральных марфем у слове. Семантычныя, стылістычныя, лексічныя, словаўтваральныя, фармальныя абмежаванні спалучальнасці словаўтваральных марфем.

Індывідуальна-аўтарская словатворчасць.

Спосаб словаўтварэння: тэрмін і паняцце. Спосабы сінхроннага словаўтварэння, іх класіфікацыя паводле характару словаўтваральных фармантаў: афіксальныя, бязафіксныя і змешаныя (камбінаваныя) спосабы словаўтварэння.

Афіксальныя спосабы словаўтварэння, іх разнавіднасці. Некамбінаваныя афіксальныя спосабы словаўтварэння: прэфіксальны, суфіксальны, нульсуфіксальны, постфіксальны.

Камбінаваныя афіксальныя спосабы словаўтварэння: прэфіксальна-суфіксальны (конфіксны, цыркумфіксны), прэфіксальна-нульсуфіксальны, прэфіксальна-постфіксальны, суфіксальна-постфіксальны, прэфіксальна-постфіксальна-суфіксальны.

Бязафікснае словаўтварэнне, яго асаблівасці.

Складанне як спосаб словаўтварэння, яго фармальна-структурныя разнавіднасці: словаскладанне, асноваскладанне. Абрэвіяцыя, яе асаблівасці. Віды абрэвіятур.

Змешаныя спосабы словаўтварэння як узаемадзеянне афіксальных і бязафіксных словаўтваральных сродкаў. Разнавіднасці змешаных спосабаў словаўтварэння: прэфіксальна-складаны, суфіксальна-складаны, складанне з прэфіксацыяй і суфіксацыяй, скарачэнне (універбацыя, семантычная кандэнсацыя) з суфіксацыяй, скарачэнне з прэфіксацыяй і суфіксацыяй.

Адваротнае словаўтварэнне (рэдэрывацыя).

Прадуктыўнасць сінхронных спосабаў словаўтварэння.

Дыхроннае словаўтварэнне ў беларускай мове. Спосабы дыхроннага словаўтварэння: лексіка-семантычны, лексіка-сінтаксічны, марфалагічна-сінтаксічны. Разнавіднасці марфалагічна-сінтаксічнага словаўтварэння: субстантывацыя, ад'ектывацыя, адвербіялізацыя, пранаміналізацыя, нумералізацыя, прэпазіцыяналізацыя і інш. Прадуктыўнасць дыхронных спосабаў словаўтварэння.

Паняцце словаўтваральнай нормы. Узаемадзеянне і канкурэнцыя словаўтваральных тыпаў. Словаўтваральная варыянтнасць. Актыўныя працэсы ў сістэме сучаснага беларускага словаўтварэння.

Словаўтваральны аналіз, яго спецыфіка, прынцыпы і задачы.

Словаўтваральныя слоўнікі. Адваротныя слоўнікі.

МАРФАЛОГІЯ

Марфалогія як раздзел граматыкі, яе прадмет і задачы. Сувязь марфалогіі з іншымі раздзелаў мовазнаўства (фанетыкай і фаналогіяй, лексікалогіяй і словаўтварэннем, сінтаксісам). Асноўныя граматычныя паняцці і адзінкі: граматычная форма, граматычны спосаб, граматычны сродак, граматычнае значэнне і граматычная катэгорыя. Асноўныя спосабы і сродкі выражэння граматычных значэнняў у беларускай мове. Класіфікацыйныя (лексіка-граматычныя) і словазмяняльныя граматычныя катэгорыі. Класіфікацыя граматычных катэгорый паводле тыпаў апазіцый граматычных значэнняў: бінарныя і небінарныя, эквівалентныя і прыватныя катэгорыі.

Парадыгматычны і функцыянальны падыходы да вывучэння граматычных адзінак. Парадыгматычная марфалогія як навука аб правілах і формах словазмянення. Паняцце “функцыі” граматычных адзінак у розных лінгвістычных школах (Ленінградская (Пецяярбургская), Пражская).

Прынцыпы і крытэрыі аб’яднання слоў у лексіка-граматычныя класы – часціны мовы. Анамасіялагічны, навуковы і дыдактычны падыходы да выдзялення часцін мовы. Сістэма часцін мовы ў беларускай мове. Спрэчныя пытанні класіфікацыі часцін мовы. Пераходныя з’явы ў сістэме часцін мовы.

Назоўнік

Назоўнік як часціна мовы. Семантыка-камунікацыйная адметнасць і граматычныя асаблівасці назоўніка як носьбіта агульнага значэння прадметнасці. Лексіка-граматычныя разрады назоўнікаў як адлюстраванне ўзаемасувязі лексікі і марфалогіі. Назоўнікі агульныя і ўласныя, канкрэтныя і абстрактныя, адушаўленыя і неадушаўленыя,

асабовыя, зборныя, рэчыўныя; сінгулятывы, іх семантычныя і граматычныя асаблівасці.

Сістэма граматычных катэгорый назоўніка: катэгорыі роду, ліку і склону. Катэгорыя роду назоўнікаў. Значэнне і сродкі выражэння граматычных значэнняў мужчынскага, жаночага і ніякага роду. Пытанне аб назоўніках агульнага роду ў беларускай мове. Граматычны род абрэвіятур. Род марфалагічна нязменных назоўнікаў. Разыходжанні ў граматычным родзе некаторых назоўнікаў у беларускай і рускай мовах.

Катэгорыя ліку назоўнікаў. Значэнне і сродкі выражэння лікавага супрацьпастаўлення. Адзіночлікавыя і множналікавыя назоўнікі. Рэшткі парнага ліку ў сучаснай беларускай мове. Несупадзенне ў граматычным ліку некаторых назоўнікаў у беларускай і рускай мовах.

Катэгорыя склону назоўнікаў. Сістэма склонаў назоўнікаў у сучаснай беларускай мове. Пытанне аб значэннях склонавых форм у лінгвістычнай літаратуры. Сродкі выражэння склонавых значэнняў у беларускай мове. Роля прыназоўнікаў у выражэнні склонавых значэнняў. Рэшткі формы клічнага склону.

Скланенне назоўнікаў. Словазменная парадыгма назоўніка. Залежнасць склонавых канчаткаў назоўнікаў ад прыналежнасці да лексіка-граматычнага разраду і ад характару асноў назоўнікаў. Назоўнікі першага, другога і трэцяга скланенняў, рознаскланяльныя і нескланяльныя назоўнікі (субстантыўны тып скланення); назоўнікі ад'ектыўнага і змешанага тыпаў скланення. Склонавыя канчаткі назоўнікаў розных тыпаў скланення. Варыянты склонавых канчаткаў назоўнікаў. Дынаміка склонавых форм назоўніка і праблема кадыфікацыі склонавых канчаткаў назоўнікаў у сучаснай беларускай мове. Асаблівасці выкарыстання назоўнікаў і іх склонавых форм у тэкстах розных стыляў.

Словаўтварэнне назоўнікаў. Асноўныя спосабы і сродкі ўтварэння назоўнікаў. Суфіксацыя, нулявая суфіксацыя, прэфіксацыя, канфіксацыя як разнавіднасці афіксацыі марфалагічнага (марфемнага) спосабу ўтварэння назоўнікаў. Бязафіксныя назоўнікі і іх адзнакі. Утварэнне складаных назоўнікаў. Абрэвіятуры ў мікрасістэме назоўнікаў, асаблівасці іх утварэння. Назоўнікі са значэннем суб'ектыўнай ацэнкі, асабліваці іх утварэння і ўжывання. Лексіка-семантычнае і марфалагічна-

сінтаксічнае словаўтварэнне як разнавіднасці немарфемных спосабаў утварэння назоўнікаў.

Назоўнікі як база для ўтварэння слоў іншых часцін мовы.

Прыметнік

Прыметнік як часціна мовы. Семантыка-камунікацыйная адметнасць і граматычныя катэгорыі прыметніка як носьбіта непрацэсуальнай прыметы. Разрады прыметнікаў: якасныя, адносныя і прыналежныя прыметнікі, іх значэнне і граматычныя формы. Асаблівасці ўтварэння і ўжывання прыналежных прыметнікаў. Пераход прыметнікаў з аднаго разраду ў другі. Поўныя і кароткія формы якасных прыметнікаў, іх ужыванне і сінтаксічная роля. Сцягнутыя формы прыметнікаў і іх роля ў мастацкім тэксце. Ступені параўнання якасных прыметнікаў, іх значэнне і ўтварэнне. Пытанне аб граматычным статусе катэгорыі ступеней параўнання прыметнікаў у беларускай мове. Асаблівасці катэгорыі ступеней параўнання прыметнікаў у беларускай мове ў параўнанні з рускай мовай. Прыметнікі са значэннем ацэнкі і меры якасці.

Скланенне якасных, адносных і прыналежных прыметнікаў. Пытанне аб аб'ёме словазменнай парадыгмы прыметнікаў розных разрадаў. Варыянтнасць склонавых канчаткаў прыметнікаў.

Выкарыстанне прыметнікаў розных разрадаў у тэкстах розных стыляў як сродку слоўнага жывапісу, сродку інфармацыйнай, класіфікацыйнай характарыстыкі прадметаў.

Словаўтварэнне прыметнікаў. Спосабы ўтварэння прыметнікаў, ступень іх прадуктыўнасці ў сучаснай беларускай мове. Марфемныя (марфалагічныя) спосабы ўтварэння прыметнікаў: афіксальныя (суфіксальны, нульсуфіксальны, прэфіксальна-суфіксальны, прэфіксальна-нульсуфіксальны) і бязафіксныя (словаскладанне, асноваскладанне). Суфіксальна-складаныя і нульсуфіксальна-складаныя прыметнікі. Лексіка-сінтаксічны і лексіка-семантычны спосабы ўтварэння прыметнікаў. Ад'ектывацыя як разнавіднасць марфалагічна-сінтаксічнага спосабу ўтварэння прыметнікаў.

Словаўтваральная сінанімія прыметнікаў.

Прыметнік як база для ўтварэння слоў іншых часцін мовы.

Лічэбнік

Лічэбнік як часціна мовы. Семантычныя асаблівасці і спецыфіка граматычных катэгорый лічэбнікаў як слоў з колькасна-лікавым значэннем. Разрады лічэбнікаў паводле значэння і структуры. Колькасныя (уласна-колькасныя і зборныя) лічэбнікі, асаблівасці іх сінтаксічнай спалучальнасці з назоўнікамі. Дробавыя лічэбнікі, іх семантычныя і структурныя асаблівасці. Пытанне аб парадкавых лічэбніках і іх месцы ў сістэме часцін мовы, асаблівасці семантыкі і ўтварэння. Простыя, складаныя і састаўныя лічэбнікі, іх структура. Скланенне лічэбнікаў розных разрадаў. Няпэўна-колькасныя словы.

Асаблівасці выкарыстання лічэбнікаў у кантэксце.

Словаўтварэнне лічэбнікаў. Невытворныя і вытворныя лічэбнікі. Асноўныя спосабы марфемнага ўтварэння лічэбнікаў: суфіксальны, нульсуфіксальны, прэфіксальны. Складанне і яго асаблівасці. Утварэнне парадкавых лічэбнікаў (простых, складаных, састаўных).

Ужыванне лічэбнікаў у ролі іншых часцін мовы. Лічэбнік як утваральная база для самастойных часцін мовы.

Займеннік

Займеннік як часціна мовы. Семантыка-камунікацыйная і граматычная адметнасць займеннікаў як слоў-“замяняльнікаў”, “указальнікаў”. Пытанне аб месцы займеннікаў у сістэме часцін мовы. Тэрмін “займеннік” як сумяшчэнне двух значэнняў гэтага разраду слоў: лексічнага і функцыянальнага.

Семантычная класіфікацыя займеннікаў. Разрады займеннікаў паводле лексічнага значэння: асабовыя, зваротны, прыналежныя, указальныя, азначальныя, пыталныя, адносныя, адмоўныя, няпэўныя (неазначальныя).

Марфалагічная класіфікацыя займеннікаў. Разрады займеннікаў па суадносінах з іншымі часцінамі мовы. Займеннікі-назоўнікі. Катэгорыя роду, адушаўлёнасці-неадушаўлёнасці ў займенніках-назоўніках. Займеннікі-прыметнікі. Займеннікі-лічэбнікі. Займеннікі-прыслоўі.

Суадноснасць займеннікаў розных разрадаў з іншымі часцінамі мовы і асаблівасці іх граматычных характарыстык.

Скланенне займеннікаў розных разрадаў. Варыянты склонавых форм займеннікаў.

Займеннік як сродак лагічнай і сінтаксічнай арганізацыі тэксту.

Словаўтварэнне займеннікаў. Асноўныя спосабы марфемнага (афіксальнага) утварэння займеннікаў: прэфіксальны, суфіксальны, постфіксальны. Спосаб словаскладання і яго выкарыстанне пры марфемным (бязафіксным) утварэнні займеннікаў.

Пераход іншых часцін мовы ў займеннікі. Пранаміналізацыя і яе роля ва ўтварэнні займеннікаў марфалагічна-сінтаксічным спосабам.

Займеннік як база для ўтварэння іншых часцін мовы (назоўнікаў, прыметнікаў, дзеясловаў, часціц, злучнікаў).

Дзеяслоў

Дзеяслоў як часціна мовы. Асаблівасці семантыкі і граматычная адметнасць дзеяслова як носьбіта працэсуальнай прыметы. Граматычныя катэгорыі і граматычныя формы дзеяслова. Пытанне пра аб'ём дзеяслоўнай парадыгмы ў сучаснай лінгвістыцы.

Незначальная форма дзеяслова (інфінітыў), яе ўтварэнне, граматычнае значэнне, марфалагічныя адзнакі і сінтаксічныя функцыі. Інфінітыў як назва дзеяння.

Асновы дзеяслова: інфінітыва і цяперашняга (будучага простага) часу. Спосабы вызначэння асноў дзеясловаў. Роля асноў дзеясловаў ва ўтварэнні дзеяслоўных формаў.

Класы дзеяслова. Прадуктыўныя і непрадуктыўныя класы дзеясловаў.

Пераходныя (прама-пераходныя і ўскосна-пераходныя) і непераходныя дзеясловы, асаблівасці іх семантыкі і спалучэння са склонавымі формамі назоўніка.

Непрэдыкатыўныя катэгорыі дзеяслова.

Катэгорыя трывання дзеяслова. Дзеясловы закончанага і незакончанага трывання, іх лексіка-граматычныя асаблівасці і спосабы ўтварэння. Асаблівасці ўтварэння суадносных (карэлятыўных) трывальных пар дзеясловаў. Аднатрывальныя і двухтывальныя

дзеясловы. Спосабы дзеяслоўнага дзеяння як лексіка-граматычныя разрады дзеяслова, іх сувязь з іншымі разрадамі і граматычнымі катэгорыямі дзеяслова.

Зваротныя дзеясловы, іх утварэнне і лексіка-граматычная адметнасць. Разрады зваротных дзеясловаў паводле значэння: уласна-зваротныя, узаемна-зваротныя, агульна-зваротныя, ускосна-зваротныя, пасіўна-якасныя, зваротна-пасіўныя, зваротна-залежныя.

Зваротныя дзеясловы, матываваныя непераходнымі дзеясловамі. Дзеясловы “толькі зваротныя” (*reflexiva tantum*) у сучаснай беларускай мове.

Катэгорыя стану дзеяслова. Пытанне пра стан дзеяслова ў сучаснай лінгвістыцы. Незалежны і залежны стан дзеяслова, спосабы і сродкі выражэння станавых значэнняў. Стан і зваротнасць-незваротнасць дзеясловаў. Суадноснасць парадыгм дзеясловаў незалежнага і залежнага стану. Аднастанавыя дзеясловы.

Прэдыкатыўныя катэгорыі дзеяслова.

Катэгорыя ладу дзеяслова як словазменная, намінатыўная дзеяслоўная катэгорыя. Граматычнае значэнне катэгорыі ладу. Сродкі выражэння мадальнага значэння рэальнасці-ірэальнасці дзеяння. Супрацьпастаўленні ў граматычных формах абвеснага, загаднага і ўмоўнага ладу. Лад і час дзеяслова, лад і асоба дзеяслова, лад і род дзеяслова.

Абвесны лад, яго значэнне, формы і асаблівасці ўжывання. Аналітычныя формы ў сістэме дзеясловаў абвеснага ладу.

Загадны лад, яго значэнні, утварэнне і ўжыванне. Граматычныя сродкі выражэння значэнняў загаднага ладу. Аналітычныя формы загаднага ладу. Варыянты граматычных форм загаднага ладу.

Умоўны лад дзеяслова і яго граматычнае значэнне. Спосабы ўтварэння граматычных форм умоўнага ладу. Аналітычныя формы ўмоўнага ладу.

Катэгорыя часу дзеяслова. Формы дзеясловаў цяперашняга, прошлага і будучага (простага і складанага) часу і іх значэнне. Утварэнне і ўжыванне форм даўно мінулага часу. Ужыванне форм аднаго часу ў значэнні другога. Сувязь катэгорыі часу дзеяслова з катэгорыяй трывання ў беларускай мове.

Катэгорыі роду і ліку дзеясловаў, іх формы і спецыфіка функцыянавання ў сістэме форм абвеснага, загаднага і ўмоўнага ладу, цяпершняга, будучага і прошлага часу. Суадноснасць катэгорыі роду і катэгорыі асобы дзеяслова.

Катэгорыя асобы дзеяслова. Граматычныя значэнні першай, другой і трэцяй асобы адзіночнага і множнага ліку, іх выражэнне і ўжыванне. Суадноснасць катэгорыі асобы з катэгорыямі часу і ладу дзеяслова. Марфалагічныя сродкі выражэння асобы. Значэнні форм асобы і сінтаксічныя ўмовы іх ужывання. Безасабовыя дзеясловы, іх значэнне, граматычныя формы і ўжыванне. Выкарыстанне ў мове форм адной асобы са значэннем другой.

Спражэнне дзеясловаў. Сістэма асабовых канчаткаў дзеясловаў першага і другога спражэння. Спосабы вызначэння спражэнняў дзеясловаў. Рознаспрагальныя дзеясловы.

Сэнсавая і выяўленчая роля дзеяслова ў тэкстах розных стыляў.

Дзеепрыметнік як дзеяслоўна-іменная форма. Граматычная характарыстыка дзеепрыметнікаў. Пытанне аб месцы дзеепрыметнікаў у сістэме часцін мовы. Семантычныя, граматычныя і сінтаксічныя крытэрыі суадноснасці дзеепрыметнікаў з дзеясловамі і прыметнікамі. Дзеепрыметнікі незалежнага і залежнага стану, цяперашняга і прошлага часу, іх значэнні, спосабы ўтварэння, асаблівасці ўжывання ў сучаснай беларускай мове (у параўнанні з рускай). Пераходнасць/непераходнасць дзеясловаў і асаблівасці ўтварэння дзеепрыметнікаў розных разрадаў. Поўныя і кароткія формы дзеепрыметнікаў залежнага стану і іх ужыванне. Ад'ектывацыя і субстантывацыя дзеепрыметнікаў.

Дзеепрыслоўе як дзеяслоўна-прыслоўная форма. Граматычная характарыстыка дзеепрыслоўя. Суадноснасць дзеепрыслоўяў з дзеясловамі і прыслоўямі. Дзеепрыслоўе і інфінітыў. Супрацьпастаўленне дзеепрыслоўяў спрагальным (асабовым) формам дзеяслова. Граматычныя катэгорыі дзеепрыслоўяў. Утварэнне дзеепрыслоўяў незакончанага і закончанага трывання. Ужыванне дзеепрыслоўяў у сучаснай беларускай літаратурнай мове. Адвербіялізацыя дзеепрыслоўяў.

Словаўтварэнне дзеясловаў. Спосабы словаўтварэння дзеясловаў і іх прадуктыўнасць у беларускай мове. Марфалагічны спосаб як галоўны ў сістэме дзеяслоўнага словаўтварэння. Афіксальныя разнавіднасці

спосабаў утварэння дзеясловаў. Спосабы складання пры ўтварэнні дзеясловаў.

Дзеясловы як база для ўтварэння слоў іншых часцін мовы (назоўнікаў, прыметнікаў, прыслоўяў, слоў катэгорыі стану, мадальных слоў, прыназоўнікаў, злучнікаў, часціц, звязак, выклічнікаў). Пераход дзеясловаў у іншыя часціны мовы.

Прыслоўе

Прыслоўе як часціна мовы. Семантычныя асаблівасці і граматычная

адметнасць прыслоўяў як слоў са значэннем прыметы дзеяння ці прыметы прыметы.

Тыпы прыслоўяў у залежнасці ад характару выражэння лексічнага значэння: знамянальныя і займеннікавыя прыслоўі. Групы займеннікавых прыслоўяў.

Лексіка-граматычныя разрады прыслоўяў: азначальныя і акалічнасныя. Азначальныя прыслоўі і іх падразрады: якасныя, колькасныя, спосабу дзеяння, параўнання, сумеснасці. Акалічнасныя прыслоўі і іх падразрады: месца, часу, прычыны, мэты. Ужыванне прыслоўяў адных разрадаў са значэннем другіх.

Ступені параўнання (вышэйшая і найвышэйшая) якасных прыслоўяў, іх утварэнне і ўжыванне. Марфаналагічныя з'явы пры ўтварэнні форм ступені параўнання прыслоўяў. Суадноснасць ступеней параўнання якасных прыслоўяў і ступеней параўнання якасных прыметнікаў.

Спосабы ўтварэння прыслоўяў. Сінхранія і дыяхранія ў словаўтварэнні прыслоўяў. Афіксальныя спосабы ўтварэння прыслоўяў: суфіксальны, прэфіксальны, конфіксны. Спосаб складання і яго роля ва ўтварэнні прыслоўяў. Складанне ў спалучэнні з афіксацыяй.

Лексіка-сінтаксічны і марфалагічна-сінтаксічны спосабы ўтварэння прыслоўяў. Прадуктыўнасць спосабаў словаўтварэння прыслоўяў.

Прыслоўе як база для ўтварэння самастойных і службовых часцін мовы.

Пераход прыслоўяў у назоўнікі, словы катэгорыі стану, прыназоўнікі, злучнікі і часціцы. Прыслоўі і мадальныя словы.

Тэкстаўтваральная (інфармацыйная, ацэначная) роля прыслоўяў у тэкстах розных стыляў.

Безасабова-прэдыкатыўныя словы

Пытанне аб безасабова-прэдыкатыўных словах (словах катэгорыі стану) у лінгвістычнай літаратуры. Безасабова-прэдыкатыўныя словы як асобны лексіка-граматычны клас і іх адметнасці: семантычныя, марфалагічныя, словаўтваральныя, сінтаксічныя. Безасабова-прэдыкатыўныя словы і прыслоўі: агульныя і адметныя адзнакі.

Разрады безасабова-прэдыкатыўных слоў паводле значэння.

Ступені параўнання безасабова-прэдыкатыўных слоў, іх формы, утварэнне і адрозненне ад форм ступені параўнання прыслоўяў і прыметнікаў.

Словаўтварэнне безасабова-прэдыкатыўных слоў. Словаўтваральная суадноснасць безасабова-прэдыкатыўных слоў з іншымі самастойнымі часцінамі мовы: назоўнікамі, прыметнікамі, дзеясловамі, прыслоўямі. Ужыванне безасабова-прэдыкатыўных слоў у беларускай літаратурнай мове.

Мадальныя словы

Пытанне аб мадальных словах у мовазнаўстве. Сінтаксічная аснова выдзялення мадальных слоў у асобную групу. Месца мадальных слоў у сістэме часцін мовы. Іншыя часціны мовы як крыніца папаўнення групы мадальных слоў у беларускай мове. Адрозненне мадальных слоў ад слоў іншых часцін мовы. Разрады мадальных слоў паводле значэння, іх роля ў тэксце.

Службовыя часціны мовы

Агульная характарыстыка службовых слоў. Семантычны і сінтаксічны прынцыпы як асноўныя для вызначэння службовых часцін мовы. Супрацьпастаўленне службовых слоў паўназначным на аснове функцыі ў сказе.

Класіфікацыя службовых слоў паводле граматычных значэнняў і функцый у сказе. Прыназоўнікі і злучнікі як непаўназначныя службовыя часціны мовы.

Прыназоўнікі

Прыназоўнікі як службовыя словы, іх семантычныя, марфалагічныя і сінтаксічныя адзнакі. Функцыі прыназоўнікаў. Класіфікацыя прыназоўнікаў паводле паходжання і структуры. Вытворныя і невытворныя прыназоўнікі. Асаблівасці вытворных прыназоўнікаў, іх суадноснасць з іншымі часцінамі мовы. Адпрыслоўныя, адыменныя, аддзеяслоўныя вытворныя прыназоўнікі.

Простыя, складаныя і састаўныя прыназоўнікі.

Значэнні прыназоўнікаў. Ужыванне прыназоўнікаў з ускоснымі склонамі назоўнікаў. Варыянты прыназоўнікаў. Сінаніміка прыназоўнікаў.

Некаторыя асаблівасці ўжывання прыназоўнікаў у беларускай мове.

Спосабы ўтварэння прыназоўнікаў. Пераход паўназначных слоў у прыназоўнікі (прэпазіцыяналізацыя).

Прыназоўнікі як база для ўтварэння прэфіксаў, злучнікаў, часціц.

Злучнікі

Злучнікі як службовыя словы, іх семантычныя і граматычныя адзнакі. Класіфікацыя злучнікаў паводле функцыянальнага значэння: злучальныя і падпарадкавальныя злучнікі. Разнавіднасці злучальных злучнікаў, іх ужыванне. Падпарадкавальныя злучнікі, іх асаблівасці і разнавіднасці. Адрозненне падпарадкавальных злучнікаў ад злучальных слоў (займеннікаў і прыслоўяў).

Разрады злучнікаў паводле паходжання, саставу, спосабу ўжывання.

Вытворныя злучнікі, спосабы іх утварэння.

Ужыванне іншых часцін мовы (займеннікаў, прыслоўяў, часціц, мадальных слоў) у функцыі злучнікаў.

Звязкі

Пытанне аб звязках у лінгвістычнай літаратуры. Пераход у разрад звязак дзеясловаў з аслабленым лексічным значэннем.

Тыпы звязак паводле лексіка-граматычнага значэння: абстрактныя (незнамянальныя), паўабстрактныя (паўзнамянальныя), знамянальныя.

Часціцы

Часціцы як непаўназначная часціна мовы. Семантычныя і граматычныя асаблівасці часціц. Месца часціц у сістэме часцін мовы.

Разрады часціц паводле іх функцыянальнага значэння: семантычныя, мадальныя і мадальна-валявыя, эмацыянальна-экспрэсіўныя. Словаўтваральныя і формаўтваральныя часціцы.

Разрады часціц паводле паходжання. Суадносіны вытворных часціц з паўназначнымі словамі (займеннікамі, дзеяслоўнымі формамі, прыслоўямі) і выклічнікамі. Структура часціц. Састаўныя часціцы як сродак экспрэсіі. Утварэнне састаўных часціц.

Развіццё мадальнага значэння ў часціцах. Пераход у часціцы слоў іншых часцін мовы. Роля часціц у тэксце.

Часціцы як база для ўтварэння злучнікаў і марфем (постфіксаў).

Выклічнікі

Месца выклічнікаў у сістэме часцін мовы, іх адрозненне ад паўназначных і непаўназначных слоў.

Разрады выклічнікаў паводле значэння: эмацыянальныя, волевыяўленчыя (пабуджальныя, імператыўныя) і моўнага этыкету.

Разрады выклічнікаў паводле паходжання. Невытворныя і вытворныя выклічнікі. Суадносіны вытворных выклічнікаў з назоўнікамі, дзеясловамі, прыслоўямі. Выклічнікі-запазычанні з іншых моў. Структурныя тыпы выклічнікаў.

Словаўтварэнне выклічнікаў. Ужыванне выклічнікаў у вуснай і пісьмовай мове.

Пераход у выклічнікі слоў з іншых часцін мовы (інтэр'ектывацыя). Выклічнікі як база для ўтварэння слоў паўназначных часцін мовы і часціц.

Гукаперайманні

Гукаперайманні, іх функцыі ў сказе і тэксце. Падабенства і адрозненне гукаперайманняў ад выклічнікаў. Пытанне аб статусе гукаперайманняў як лексічных адзінак (слоў). Лексічная, марфалагічная і сінтаксічная характарыстыка гукаперайманняў.

Гукапераймальныя словы як база для ўтварэння дзеясловаў.

СІНТАКСІС

Прадмет і задачы сінтаксісу. Сінтаксіс сярод лінгвістычных дысцыплін.

Паняцце сінтаксічнай сувязі. Асноўныя віды сінтаксічнай сувязі: злучэнне (паратаксіс) і падпарадкаванне (гіпатаксіс). Асноўныя віды сінтаксічных адносін: прэдыкатыўныя, непрэдыкатыўныя; паратаксічныя, гіпатаксічныя. Сродкі выражэння сінтаксічнай сувязі ў словазлучэнні, простым сказе, складаным сказе.

Паняцце валентнасці, яе тыпы: лагічная, семантычная, сінтаксічная валентнасць; абавязковая (аблігаторная), неабавязковая (факультатыўная) валентнасць. Паняцце дыстрыбуцыі. Валентнасць і дыстрыбуцыя.

Паняцце спалучальнасці. Валентнасць і спалучальнасць. Семантычная, сінтаксічная, лексічная спалучальнасць слоў у беларускай мове. Спалучальнасць ўласцівасці розных часцін мовы.

Сістэма сінтаксічных адзінак: сінтаксема, словазлучэнне, просты сказ, складаны сказ, складанае сінтаксічнае цэлае (звышфразовае адзінства), тэкст.

Асноўныя аспекты апісання сінтаксісу: структурны, камунікацыйны, функцыянальны, семантычны, структурна-семантычны, прагматычны, стылістычны.

Паняцце нацыянальнай сінтаксічнай ідыяматыкі.

Сучасная беларуская сінтаксічная навука: актуальны стан, праблемы, канцэпцыі.

Словазлучэнне

Словазлучэнне як сінтаксічная адзінка. Дыферэнцыяльныя прыметы словазлучэння. Адрозненні словазлучэння ад слова і сказа. Будова, значэнне і функцыі словазлучэнняў. Структурная схема і парадыгма словазлучэнняў.

Асноўныя падыходы да разумення граматычнай прыроды словазлучэння. Аб'ём паняцця “словазлучэнне”: прэдыкатыўныя і непрэдыкатыўныя; простыя і складаныя; свабодныя і несвабодныя. Праблема вылучэння прэдыкатыўных і паратаксічных словазлучэнняў у спецыяльнай літаратуры.

Класіфікацыя словазлучэнняў у сучаснай лінгвістычнай літаратуры: свабодныя і несвабодныя; прэдыкатыўныя і непрэдыкатыўныя; простыя і складаныя. Лексіка-граматычныя тыпы словазлучэнняў: назоўнікавыя, прыметнікавыя, лічэбнікавыя, займеннікавыя, дзеяслоўныя і прыслоўныя. Сінтаксічна непадзельныя словазлучэнні ў сучаснай беларускай мове: структура, значэнне, функцыі.

Сінтаксічная сувязь кампанентаў непрэдыкатыўных словазлучэнняў: злучальная (паратаксічная) і падпарадкавальная (гіпатаксічная).

Дыферэнцыяльныя прыметы злучальнай сувязі: адкрытасць / закрытасць. Разнавіднасці злучальнай сувязі: з'яднанне, раз'яднанне, перараз'яднанне.

Дыферэнцыяльныя прыметы падпарадкавальнай сувязі: прадказальнасць / непрадказальнасць, абавязковасць / неабавязковасць. Разнавіднасці падпарадкавальнай сувязі: дапасаванне (поўнае і няпоўнае); склонавы паралелізм; кіраванне (беспрыназоўнікавае і прыназоўнікавае; моцнае і слабае); прымыканне (уласнае і іменнае). Размежаванне выпадкаў слабага кіравання і іменнага прымыкання. Асаблівасці і нацыянальная адметнасць дапасавання і кіравання ў беларускай літаратурнай мове.

Тыпалогія семантыка-сінтаксічных адносін паміж кампанентамі падпарадкавальнага (гіпатаксічнага) словазлучэння: аб'ектныя, суб'ектныя, азначальныя (атрыбутыўныя), акалічнасныя (сітуацыйныя), камплетыўныя. Сінкрэтызм семантыка-сінтаксічных адносін на ўзроўні

падпарадкавальнага словазлучэння. Сродкі выражэння семантыка-сінтаксічных адносін.

Сінтаксічная сінаніміка сучаснай беларускай мовы.

Сказ

Паняцце сказа. Дыферэнцыяльныя прыметы сказа: камунікацыйнасць, прапазіцыйнасць, прэдыкатыўнасць, граматычная і інтанацыйная аформленасць, сэнсавая закончанасць і самастойнасць. Прэдыкатыўнасць як асноўная сінтаксічная катэгорыя сказа. Субкатэгорыі прэдыкатыўнасці: мадальнасць, тэмпаральнасць, персанальнасць. Монапрэдыкатыўнасць і поліпрэдыкатыўнасць як адрознівальныя прыметы простага і складанага сказа. Простыя поліпрэдыкатыўныя адзінкі.

Граматычнае значэнне і граматычная форма сказа. Паняцце сінтаксічнай мадэлі сказа. Сінтаксічная мадэль і структурная схема сказа. Сінтаксічная парадыгма (сінтаксічнае поле) сказа.

Сінтаксічная сувязь кампанентаў сказа. Разнавіднасці прэдыкатыўнай сувязі: каардынацыя, суразмяшчэнне, прыцягненне. Паўпрэдыкатыўная сувязь. Далучальная сувязь. Семантыка-сінтаксічныя адносіны паміж кампанентамі сказа, сродкі іх выражэння і спосабы рэалізацыі ў беларускай мове.

Класіфікацыя сказаў: паводле будовы – простыя і складаныя; паводле мадальнасці – сцвярджальныя і адмоўныя; паводле мэты выказвання – апавядальныя, пыталыя і пабуджальныя; паводле інтанацыі – няклічныя і клічныя; паводле структурнай арганізацыі – члянімыя і нечлянімыя; паводле колькасці саставаў – аднасастаўныя і двухсастаўныя; паводле наяўнасці / адсутнасці пашыральных прэдыкатыўнай асновы сказа – развітыя і неразвітыя; паводле наяўнасці / адсутнасці структурна неабходных кампанентаў – поўныя і няпоўныя; паводле наяўнасці / адсутнасці элементаў ускладнення – ускладненыя і няўскладненыя.

Аспекты вывучэння сказа: структурны, семантычны, структурна-семантычны, камунікацыйны, прагматычны і інш.

Просты сказ

Паняцце простага сказа. Дыферэнцыяльныя прыметы простага сказа. Просты сказ як монапрэдыкатыўная адзінка. Суадносіны плана зместу (глыбіннай структуры) і плана выражэння (паверхневай структуры) простага сказа.

Фармальная арганізацыя простага сказа. Традыцыйнае вучэнне аб членах сказа. Галоўныя і даданыя члены сказа як канструктыўныя кампаненты фармальнай структуры сказа. Сучасны стан вучэння аб членах сказа. Праблема вылучэння галоўных і даданых членаў сказа ў сучаснай лінгвістыцы. Пашырэнне традыцыйных членаў сказа: сінкрэтычныя члены і дуплексівы, дэтэрмінанты і сітуанты.

Прэдыкатыўная аснова простага сказа. Суадносіны дзейніка і выказніка ў фармальнай структуры сказа. Вербацэнтрычная канцэпцыя сказа. Структурныя тыпы дзейніка і выказніка і спосабы іх выражэння ў сучаснай беларускай мове. Сувязь выказніка з дзейнікам, яе віды і рэалізацыя ў сказе. Праблема аднародных дзейнікаў і выказнікаў.

Даданыя члены сказа: дапаўненне (прамое / ускоснае); азначэнне (дапасаванае / недапасаванае); акалічнасць (месца, часу, прычыны, мэты і пад.). Марфалагізаваныя і немарфалагізаваныя, дэтэрмінаваныя і недэтэрмінаваныя даданыя члены сказа.

Сінкрэтызм у сістэме членаў сказа.

Лінгвістычны статус аднасастаўных сказаў. Фармальная арганізацыя структурнай асновы аднасастаўных сказаў, яе пашырэнне. Традыцыйная класіфікацыя аднасастаўных сказаў, крытэрыі іх размежавання. Дзеяслоўна-адвербіяльныя (выказнікавыя) сказы: пэўна-асабовыя, абагульнена-асабовыя, няпэўна-асабовыя, безасабовыя, інфінітыўныя. Субстантыўныя (дзейнікавыя) сказы: намінатыўныя, назыўныя, вакатыўныя, генітыўныя, канструкцыі з “назоўным уяўлення”. Праблема вылучэння аднасастаўных сказаў (канцэпцыя “аб прынцыповай двухсастаўнасці сказа”). Аднасастаўныя сказы як вынік

камунікацыйнай рэалізацыі двухсастаўнай мадэлі. Аднасастаўныя сказы і актуальнае члянэнне. Праблема безасабовых сказаў. Структурна-семантычныя разнавіднасці безасабовых сказаў. Размежаванне безасабовых і інфінітыўных сказаў у рэчышчы традыцыйнага беларускага сінтаксісу.

Ускладненне простага сказа як спосаб пашырэння яго структурнай схемы. Ускладненне і катэгорыя прэдыкатыўнасці. Семантычныя і сінтаксічныя аспекты ўскладненых сказаў. Адметныя ўласцівасці ўскладненага сказа на ўзроўні сінтаксічных пазіцый, сінтаксічных сувязяў і сродкаў выражэння. Інтанацыйнае афармленне ўскладнення.

Сказы з аднароднымі членамі: арганізацыя, семантыка-сінтаксічныя адносіны паміж кампанентамі аднароднага рада, функцыі аднародных членаў сказа. Сінтаксічная сувязь паміж аднароднымі членамі: адкрытая / закрытая, злучнікавая / бяззлучнікавая. Абагульняльныя словы пры аднародных членах сказа.

Сказы з адасобленымі членамі сказа. Умовы адасаблення членаў сказа: семантычныя, граматычныя, камунікацыйныя. Сінтаксічная сувязь пры адасабленні: паўпрэдыкатыўная, паясняльная. Тыпы адасобленых кампанентаў.

Сказы з параўнальнымі зваротамі. Структура, тыпы, значэнне, функцыі параўнальных зваротаў у сказе.

Сказы з пабочнымі і ўстаўнымі канструкцыямі, іх структура і функцыі. Размежаванне пабочных і ўстаўных канструкцый. Агульнае і адрознае паміж пабочнымі і ўстаўнымі канструкцыямі.

Сказы са звароткам. Структура, функцыі і значэнне зваротка ў сказе.

Сказы з мадальнымі часціцамі і выклічнікамі. Значэнне і функцыі сцвярджальных, адмоўных, пытальных і эмацыянальных слоў у сказе.

Семантычная арганізацыя простага сказа. Паняцце семантычнага сінтаксісу. Намінацыйнае значэнне сказа. Дыктум (прапазіцыі) і модус як два складнікі намінацыйнага значэння сказа. Структура пазамоўнай сітуацыі – семантычная структура сказа. Паняцце прапазіцыі. Тыпы прапазіцый: падзейная (існавання, стану, руху, успрымання, дзеяння) і лагічная (характарызацыі, ідэнтыфікацыі, рэляцыі). Структура прапазіцыі: прэдыкат і актаны (аргументы, семантычныя функцыі,

глыбінныя склоны), іх тыпы. Сірканстанты, атрыбуты, іх тыпы. Спосабы выражэння прапазіцыі: праз прэдыкатыўную канструкцыю / праз непрэдыкатыўную канструкцыю. Паняцце глыбіннага і паверхневага сінтаксісу. Суадносіны глыбіннай і паверхневай структур сказа. Універсальнае і спецыфічнае ў сінтаксічных мадэлях беларускай мовы (пры супастаўленні з рускай і іншымі славянскімі мовамі). Сучасныя напрамкі вывучэння аб'ектыўнага і суб'ектыўнага зместу сказа.

Камунікацыйная арганізацыя простага сказа. Сказ і выказванне. Актуальнае члянэнне выказвання. Кампаненты актуальнага члянэння. Сродкі актуальнага члянэння і актуалізацыі выказвання (парадак слоў, інтанацыя, лагічны націск, службовыя словы і інш.). Парадак слоў і актуальнае члянэнне. Прамы і адваротны (інверсійны) парадак размяшчэння кампанентаў у выказванні. Спосабы выражэння тэмы і рэмы ў простым сказе. Камунікацыйная парадыгма сказа. Асноўныя камунікацыйна-сінтаксічныя тыпы выказванняў у беларускай мове. Тыпалогія выказванняў: нейтральныя / экспрэсіўныя, расчлянёныя / нерасчлянёныя (з нулявой тэмай), сінтагматычна незалежныя / сінтагматычна залежныя (абумоўленыя).

Суадносіны камунікацыйнага і фармальна-сінтаксічнага члянэнняў выказвання.

Прагматычны аспект. Выказванне, сітуацыя і моўца. Камунікацыйная інтэнцыя (прагматычная функцыя) выказвання. Паняцце лакутыўных, ілакутыўных і перлакутыўных маўленчых актаў.

Прагматычныя тыпы выказванняў: сцвярджэнне, абяцанне, пагроза, пабуджэнне (загад, просьба), пытанне і інш. Прамыя і ўскосныя маўленчыя акты.

Складаны сказ

Паняцце складанага сказа. Семантычная, фармальная і камунікацыйная арганізацыя складанага сказа. Дыферэнцыяльныя рысы складанага сказа (поліпрэдыкатыўнасць, поліпрапазіцыйнасць і інш.). Ізамарфізм складанага сказа і словазлучэння. Граматычнае значэнне і граматычная форма складаных сказаў. Семантыка-сінтаксічныя адносіны

паміж прэдыкатыўнымі часткамі складаных сказаў, сродкі іх выражэння (інтанацыя, злучнікі і злучальныя словы).

Прынцыпы класіфікацыі складаных сказаў. Асноўныя падыходы да класіфікацыі складаных сказаў. Структурна-семантычны падыход: злучнікавыя сказы: складаназлучаныя, складаназалежныя; бяззлучнікавыя сказы. Падыход “ад зместу да формы”: складаназлучаныя сказы: злучнікавыя, бяззлучнікавыя; складаназалежныя сказы: злучнікавыя, бяззлучнікавыя. Праблема вылучэння бяззлучнікавых сказаў.

Паняцце складаназлучанага сказа. Дыферэнцыяльныя прыметы складаназлучаных сказаў: адносная аўтаномнасць, адносная раўнапраўнасць прэдыкатыўных частак, наяўнасць злучальных сродкаў сувязі. Складаназлучаныя сказы са спалучальнымі, размеркавальнымі, супраціўнымі, далучальнымі злучнікамі. Складаназлучаныя сказы аднароднага і неаднароднага складу, адкрытай і закрытай структуры. Семантыка-сінтаксічныя адносіны паміж прэдыкатыўнымі часткамі складаназлучаных сказаў і спосабы іх выражэння. Складаназлучаныя сказы ўскладненай будовы. Складаназлучаныя сказы згрупіраванай і незгрупіраванай будовы. Складаназлучаныя сказы і актуальнае члянненне.

Паняцце складаназалежнага сказа. Дыферэнцыяльныя прыметы складаназалежных сказаў: характар сінтаксічнай сувязі – гіпатаксіс, іерархізаванасць будовы складаназалежных сказаў, наяўнасць падпарадкавальных сродкаў сувязі (злучнікаў і злучальных слоў). Падыходы да класіфікацыі складаназалежных сказаў: функцыянальны, марфалагічны, фармальны, структурна-семантычны.

Функцыянальны падыход да класіфікацыі складаназалежных сказаў. Складаназалежныя сказы з даданымі дзейнікавымі, выказнікавымі, дапаўняльнымі, азначальнымі і акалічнаснымі часткамі. Семантыка-сінтаксічныя адносіны паміж галоўнай і даданай часткамі складаназалежных сказаў і спосабы іх выражэння.

Структурна-семантычны падыход да класіфікацыі складаназалежных сказаў. Тып складаназалежных сказаў паводле структуры: складаназалежныя сказы расчлянёнай, нерасчлянёнай, кантамінаванай структуры. Асноўныя сродкі сувязі: падпарадкавальныя злучнікі, злучальныя словы (рэляты), указальныя словы (карэляты),

апорныя словы. Праблема размежавання злучнікаў і злучальных слоў у складаназалежных сказах.

Складаназалежныя сказы нерасчлянёнай (прыслоўнай) структуры, асаблівасці іх арганізацыі. Структурна-семантычныя тыпы складаназалежных сказаў нерасчлянёнай структуры: прысубстантыўна-атрыбутыўныя, тлумачальна-аб'ектныя, прыкампаратыўна-аб'ектныя, прызайменнікава-суадносныя. Складаназалежныя сказы расчлянёнай (прысастаўнай, прыфразавай) структуры, асаблівасці іх арганізацыі. Семантыка-сінтаксічныя адносіны паміж прэдыкатыўнымі часткамі такіх сказаў, спосабы іх выражэння. Тыпалогія складаназалежных сказаў расчлянёнай структуры. Складаназалежныя сказы кантамінаванай будовы, асаблівасці іх арганізацыі.

Складаназалежныя сказы ўскладненай будовы: з некалькімі галоўнымі і некалькімі даданымі часткамі. Тыпы падпарадкавання на ўзроўні шматчленных складаназалежных сказаў: паслядоўнае падпарадкаванне; сузалежнае падпарадкаванне: аднароднае і неаднароднае; камбінацыя розных тыпаў падпарадкавання.

Складаназалежныя сказы і актуальнае члянэнне.

Паняцце бяззлучнікавага складанага сказа. Дыферэнцыяльныя прыметы бяззлучнікавых сказаў: дыфузнасць, размытасць семантыкі, недастатковая дыферэнцыраванасць значэнняў бяззлучнікавых сказаў; адсутнасць злучальных сродкаў сувязі. Бяззлучнікавыя сказы аднароднага і неаднароднага складу, адкрытай і закрытай структуры. Семантыка-сінтаксічныя адносіны паміж прэдыкатыўнымі часткамі бяззлучнікавых сказаў і спосабы іх выражэння. Бяззлучнікавыя сказы ўскладненай будовы. Бяззлучнікавыя сказы згрупіраванай і незгрупіраванай будовы. Бяззлучнікавыя сказы і актуальнае члянэнне.

Камбінаваныя складаныя сказы. Дыферэнцыяльныя прыметы камбінаваных складаных сказаў: наяўнасць розных відаў сувязі; больш за два ўзроўні члянэння; згрупаванасць структуры. Паняцце генеральнай сувязі. Разнавіднасці камбінаваных сказаў, іх структура і значэнне. Сувязь прэдыкатыўных частак у камбінаваных складаных сказах. Семантыка-сінтаксічныя адносіны паміж часткамі камбінаваных сказаў і спосабы іх выражэння. Камбінаваныя складаныя сказы і актуальнае члянэнне выказвання.

Складанае сінтаксічнае цэлае (ССЦ)

Складанае сінтаксічнае цэлае (звышфразовае адзінства, праявічная страфа) як мінімальная адзінка тэксту. Асноўныя крытэрыі вылучэння ССЦ: лагічны, семантычны, граматычны. Паняцце мікратэмы. ССЦ і абзац. Суадносіны ССЦ і абзаца. Асноўныя функцыі абзаца.

Сродкі міжфразовай сувязі на ўзроўні ССЦ: уласна лексічныя, лексіка-граматычныя, граматычныя. Віды сувязі ў ССЦ: ланцужковая, паралельная, далучальная, змешаная. Тыпы рэматычнай дамінанты ССЦ: прадметная, якасная, статальная, акцыянальная, статальна-дынамічная, імпрэсіўная, сінкрэтычная.

Семантычная і структурная арганізацыя складанага сінтаксічнага цэлага.

Камунікатыўная арганізацыя складанага сінтаксічнага цэлага. Тэма-рэматычная структура складанага сінтаксічнага цэлага. Тыпы тэма-рэматычных ланцужкоў: простая лінейная паслядоўнасць, паслядоўнасць са скразной тэмай, паслядоўнасць з вытворнымі тэмамі, паслядоўнасць з расшчэпленай тэмай.

Тэкст

Тэкст як сінтаксічная адзінка. Паняцце тэксту і дыскўрсу. Падыходы да даследавання граматычнай прыроды тэксту: структурны (граматычны), семантычны, стылістычны, камунікацыйны, псіхалінгвістычны, семіятычны, прагматычны, кагнітыўны і інш. Катэгорыі тэксту. Структура тэксту, тыпы сувязі ў ім, сродкі яе рэалізацыі. Асаблівасці арганізацыі тэкстаў розных стыляў.

Функцыянальна-сэнсавая тыпалогія тэкстаў: апавяданне, апісанне, разважанне. Семантыка-сінтаксічная адметнасць іх арганізацыі.

Тэкст і актуальнае члянэнне. Камунікацыйная арганізацыя тэксту.

Чужая мова

Паняцце чужой мовы (чужаслоўя) і яе тыпаў: простая (прамая), ускосная і няўласна-простая (няўласна-прамая). Сінтаксічныя і пунктуацыйныя асаблівасці ўвядзення чужаслоўя ў кантэкст.

Пунктуацыя

Прынцыпы беларускай пунктуацыі. Знакі прыпынку і іх функцыі.
Пунктуацыйныя нормы. Пунктуацыйныя варыянты.

ЛІТАРАТУРА

Асноўная літаратура

- Беларуская граматыка: У 2 ч. Мн., 1985.
- Беларуская мова. Фанетыка. Арфаэпія. Графіка. Арфаграфія. Лексікалогія. Лексікаграфія. Фразеалогія. Марфемная будова слова. Словаўтварэнне. Марфалогія. Сінтаксіс. Пунктуацыя. Мн., 1994.
- Беларуская мова: Энцыклапедыя / Пад рэд. А.Я. Міхневіча. Мн., 1994.
- Бурак Л. І.* Сучасная беларуская мова. Сінтаксіс. Пунктуацыя. Мн., 1987.
- Выгонная Л.Ц.* Інтанацыя. Націск. Арфаэпія. Мн., 1991.
- Камароўскі Я.М., Красней В.П., Лазоўскі У.М., Сямешка Л.І., Шчарбакова І.М.* Сучасная беларуская мова. Уводзіны. Фанетыка. Фаналогія. Арфаэпія. Графіка. Арфаграфія. Лексікалогія. Лексікаграфія. Фразеалогія. Фразеаграфія. 2-е выд. Мн., 1995.
- Камароўскі Я.М., Сямешка Л.І.* Сучасная беларуская мова: Фанетыка і фаналогія. Арфаэпія. Графіка. Арфаграфія. Мн., 1985.
- Клюсаў Г.Н.* Асновы і нормы сучаснай беларускай пунктуацыі. Гродна, 1993.
- Крывіцкі А.А., Падлужны А. І.* Фанетыка беларускай мовы. Мн., 1984.
- Лексікалогія сучаснай беларускай мовы / Пад рэд. А.Я.Баханькова. Мн., 1994.
- Лепешаў І.Я.* Фразеалогія сучаснай беларускай мовы. Мн., 1998.
- Лукашанец А.А.* Словаўтварэнне і граматыка. Мн., 2001.
- Малажэй Г.М.* Лінгвістычны аналіз тэксту. Мн., 1992.
- Рамза Т.Р.* Сінтаксіс. Просты сказ: Курс лекцый. Мн., 2002.
- Рамза Т.Р.* Сінтаксіс: Тэарэтычны курс: Вучэб. дапаможнік. Мн., 2003.
- Русак В.П.* Марфаналогія сучаснай беларускай мовы. Мн., 2003.
- Сучасная беларуская літаратурная мова. Лексікалогія. Фанетыка. Арфаграфія. Мн., 1984.
- Сучасная беларуская літаратурная мова. Марфалогія. Мн., 1997.
- Сямешка Л. І.* Беларуская мова: Вучэбны дапаможнік. Мн., 1999.
- Сямешка Л. І., Шкраба І. Р., Бадзевіч З. І.* Курс беларускай мовы. Мн., 1996.
- Фанетыка беларускай літаратурнай мовы / Пад рэд. А.І.Падлужнага. Мн., 1989.
- Цікоцкі М.Я.* Стылістыка тэксту. Мн., 2002.
- Шакун Л. М.* Словаўтварэнне. Мн., 1978.

Шуба П.П. Сучасная беларуская мова. Марфаналогія. Марфалогія. Мн., 1987.

Янкоўскі Ф.М. Беларускае літаратурнае вымаўленне. Мн., 1976.

Дадатковая літаратура

Антанюк Л.А. Станавія значэнні сумеснасці і ўзаемнасці ў беларускай мове. Мн., 1981.

Арашонкава Г.У., Булыка А.М., Люшцік У.В., Падлужны А.І. Тэорыя і практыка беларускай тэрміналогіі. Мн., 1999.

Беларуская мова: Цяжкія пытанні фанетыкі, арфаграфіі, граматыкі. Мн., 1987.

Бурак Л.І. Даведнік па пунктуацыі беларускай мовы. Мн., 1980.

Бурак Л.І., Бурак І.Л. Сучасная беларуская мова. Арфаграфія і пунктуацыя. Практыкум. Мн., 1993.

Бурак Л.І., Красней В.П., Лазоўскі У.М. Сучасная беларуская мова. Практычныя заняткі. Мн., 1989.

Булахай М.Г. Прыметнік у беларускай мове. Мн., 1964.

Васілеўскі М.С. Прадуктыўныя тыпы дзеясловаў у сучаснай беларускай мове. Мн., 1970.

Васілеўскі М.С. Дзеяслоўнае словаўтварэнне: адыменныя суфіксальныя лексемы. Мн., 1985.

Вярхоў П.В. Лічэбнік у беларускай мове (параўнальна з рускай і ўкраінскай мовамі). Мн., 1961.

Дабрыян М.В., Сямешка Л.І., Шкраба І.Р. Сучасная беларуская мова: Лабараторныя работы. Мн., 1987.

Жыдовіч М.А. Назоўнік у беларускай мове. Мн., 1969.

Івашуціч Я.М. Націск у дзеяслоўных формах сучаснай беларускай мовы. Мн., 1981.

Крывіцкі А.А., Падлужны А.І. Практыкум па фанетыцы беларускай мовы. Мн., 1989.

Куліковіч У.І. Беларускі правапіс: правілы, заданні, кантрольныя работы. Мн., 1998.

Лепешаў І.Я. Лінгвістычны аналіз літаратурнага твора: У 2 ч. Гродна, 2000.

Лепешаў І.Я. Сучасная беларуская літаратурная мова: спрэчныя пытанні: Дапаможнік. Гродна, 2002.

Міхневіч А.Я. Сінтаксічна непадзельныя словазлучэнні ў беларускай мове. Мн., 1965.

Наркевіч А.І. Назоўнік. Граматычныя катэгорыі і формы. Мн., 1976.

Слоўнікі

Арашонкава Г.У., Лемцюгова В.П. Кіраванне ў беларускай і рускай мовах. Слоўнік-даведнік. Мн., 1991.

Бардовіч А.М., Шакун Л.М. Марфемны слоўнік беларускай мовы. Мн., 1989.

Бардовіч А.М., Круталевіч М.М., Лукашанец А.А. Словаўтваральны слоўнік беларускай мовы. Мн., 2000.

Бірыла М.В. Слоўнік націску ў беларускай мове. Мн., 1992.

Булыка А.М. Слоўнік іншамоўных слоў: У 2 т. Мн., 1999.

Лазоўскі У.М. Слоўнік антонімаў беларускай мовы. Мн., 1994.

Лепешаў І.Я. Фразеалагічны слоўнік беларускай мовы. У 2 т. Мн., 1993.

Прыгодзіч М.Р. Асобна, разам, праз дэфіс. Слоўнік-даведнік. Мн., 1994.

Слоўнік беларускай мовы. Арфаграфія. Арфаэпія. Акцэнтацыя. Словазмяненне. Мн., 1987.

Слоўнік беларускай мовы (цяжкасці правапісу, вымаўлення, акцэнтацыі, словазмянення). Складальнікі Ламека Л.А., Ламека У.Б. Мн., 2000.

Старычонок В.Дз. Слоўнік амонімаў беларускай мовы. Мн., 1991.

Сцяцко П.У., Гуліцкі М.Ф., Антанюк Л.А. Слоўнік лінгвістычных тэрмінаў. Мн., 1990.

Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы. Мн., 1999.

Цітова А.І. Асацыятыўны слоўнік беларускай мовы. Мн., 1981.

Шкраба І.Р. Самабытнае слова. Слоўнік беларускай безэквівалентнай лексікі. Мн., 1994.